

Вера КИРКОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България

**АРХЕТИПОЛОГИЯ НА ЕДНА СРЕДНОВЕКОВНА
МОНАРХИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА
НА ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЯТА:
ОТНОШЕНИЯТА МАЙКА-СИН-ВЛАДЕТЕЛ
ПРИ ГЕНЕЗИСА НА ПОРТУГАЛСКАТА НАЦИЯ –
ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА**

Vera KIRKOVA

Sofia University “St. Kliment Ohridski,” Bulgaria

**ARCHETIPOLOGY OF A MEDIEVAL MONARCHY THROUGH
THE LENS OF LINGUOCULTURAL STUDIES:
MOTHER-SON-RULER RELATIONS IN THE GENESIS
OF THE PORTUGUESE NATION – INTRODUCTION TO THE ISSUE**

Как и кога точно се „ражда“ Португалия е един от деликатните въпроси на португалската историография. Често се посочват едновременно няколко дати, израз на последователните решителни стъпки за преодоляване на препятствията към търсеното утвърждаване пред Европа – с признаване от останалите народи и от Църквата. Първият крал на Португалия, преборил се за независимата португалска монархия, е дон Афонсо Енрикеш, който неизменно привлича интереса ведно със своята майка – според изворовата фактология, както и съдейки по легендарното претворяване на историческия момент. Така, в тази сложна игра на политика при „изливането“ на основите, се опира до очевидната значимост на архетипните отношения майка-син-владелец, в чиято лингвокултурологична проблематика ще се опитаме да навлезем с настоящата статия.

How and when exactly was Portugal “born” is one of the sensitive questions of Portuguese historiography. Several dates are often mentioned simultaneously, which expresses the successive decisive steps taken to overcome the obstacles that came with the sought affirmation in Europe – notably via recognition by other nations and by the Church. The first king of Portugal to fight for the independent Portuguese monarchy was Dom Afonso Henriques, who, along with his mother, invariably attracts interest. It is shown in the sources, as well as in the legendary recreation of the historical moment. Thus, in this complex

play of politics in "laying" the foundations of the nation, the importance of the archetypal mother-son-ruler relationship becomes obvious. The purpose of this article is to delve into some of the linguoculturological aspects of this question.

Ключови думи: *Афонсо Енрикеш; Тереза; Португалия; архетип; майка; син; владетел.*

Keywords: *Afonso Henriques; Theresa; Portugal; archetype; mother; son; king.*

Генезисът, „раждането“ на Португалия, кога точно се е случило това, е един от извечните проблематични въпроси на португалската национална историография. Понятно е, че става дума за процес с пикове и спадове в скоростта на налагане на новосформираната единица и е трудно да се фиксира еднозначно конкретната „рождена“ дата. Затова често се посочват едновременно няколко събития, свързани с няколкото последователни стъпки, които са обозначени като решителни при преодоляването на препятствията към търсеното утвърждаване пред Европа с важното признание от останалите народи. И от Църквата, естествено, която трябва да помага новите монарси, а вследствие те да получат определени правомощия, включително и правото за присъединяване на завладени територии. По тази тема големият португалски историк Жозе Ермано Сарайва споделя следното: „Мнозина автори се опитват да отговорят на въпроса от кой момент нататък трябва да смятаме Португалия за независима държава. Сложността, която усещат всички, потърсили решение, идва от факта, че португалската независимост не е дошла в строго определен политически ясен момент, както се случва с модерните държави. Изкована е в бавен процес, протекъл на няколко етапа, сред които най-важни са бунтът на Афонсо Енрикеш и завземането на графството, през 1128 г., сключването на мира в Туи, през 1137 г., конференцията в Самора и васалитета към папата, през 1143 г., изчезването на гроба на императора след смъртта на дон Афонсо VII, през 1157 г., и накрая, папската була от 1179 г., с която Светата църква признава новата монархия“ (Saraiva 1993: 60).

Така, в крайна сметка, първият крал на Португалия, дон Афонсо Енрикеш, окончателно се сдобива с всички жадувани атрибути и привилегии на един средновековен монарх и има възможността да се разраства териториално посредством завоюване и приобщаване на нови земи. В продължение на няколко века португалските владетели утвърждават и отстояват себе си пред Европа и познатия Стар свят, докато не се впускат в приключението да откриват и завладяват Новия свят, с което си гарантират дълготрайно надмощие в значително по-широки граници.

Тъкмо този изключително чувствителен от съвременна гледна точка момент с достигането и покоряването на Новия свят от страна на морските европейски народи като Испания и Португалия, по-конкретно изследваната от мен тема за откриването и първите стъпки при колонизирането на Бразилия

(вж. Киркова 2021), както и последвалата португалска териториална експанзия там по поръчение на действащите монархия и църква, наложи да потърся с особено внимание библиография, отразяваща спецификата на събитията от позицията на самите „приобщени“. Използваните трудове на бразилски историци, политолози, антрополози и съвременни историографи, журналисти и изследователи, посветили се на една толкова деликатна материя, закономерно ме отведоха и до бразилската авторка Анжела Дутра де Менезес. Тя много елегантно и с чувство за хумор подхожда към въпроса за португалското минало на Бразилия, връщайки се отново назад до самите корени, до генезиса на португалската нация, като включва всички болезнени и нееднозначно тълкувани етапи при утвърждаването на Португалската монархия и Португалската империя пред света. Доброто познаване на фактите, пречупено през необходимостта отразяването им да достигне до една широка и генетично свръхобременена с двойственото им тълкуване публика, карат авторката да ги поднесе обективизирано, но увлекателно актуално и с неочаквани паралели, незабавно приковаващи вниманието.

Отделянето и фиксирането на Португалия – отначало като независимо графство (Португаленското графство), а после и като независима монархия – върху геополитическата карта на Европа и света, както бе посочено, е неразривно свързано с името на първия португалски владетел, вложил целия си живот в тази амбициозна борба за създаването на ново кралство, което да оглави като върховен повелител. И той е дон Афонсо Енрикеш, на когото Менезес неслучайно посвещава пространна глава в книгата си „Португалецът, от когото сме се пръкнали“ (2007): „Афонсо Енрикеш, бащата на нацията (Коимбра, 1109 – Коимбра, 1185 г.). Никой не заслужава тази титла повече от инфант Афонсо Енрикеш, син на дон Тереза, незаконна дъщеря на дон Афонсо VI, крал на Леон и Кастилия, и на граф Анри Бургундски. Малцина знаят, че благодарение на политическата далновидност на Афонсо Енрикеш Португалия е първата европейска нация, която се е обособила в независима държава. Още преди 1200 г. Португалия вече си е била Португалия. Включително с правото на собствен език – галисийско-португалския. Историята на Афонсо Енрикеш е оплетено авантюристична. Гений, държавник, политическа лисица, победител, той е безмилостен и изключително хитър. Всичко, което могъл да изманипулира в своя полза, го изманипулирал без каквито и да било задръжки. За да поеме по своя път на триумфа и да създаде кралство, той пратил майка си по дяволите. По онова време обаче, никой не допускал възможността Португалия да е резултат от един ужасяващ и неразрешен едипов комплекс. И то само защото Фройд все още хич и не бил помислял да се роди“ (Menezes 2007: 23 – 24).

И неусетно фокусът се измества към интересната фигура на майката на владетеля. Опира се до очебийната значимост на отношенията майка-син-владетел в тази сложна игра на политика при „изливането“ на основите. Впечат-

ляват няколко неща, които будят и съответните въпроси. Защо Афонсо Енрикеш да е „пратил майка си по дяволите“? И защо да става дума за „неразрешен едипов комплекс“? А коя е доната Тереза освен майка на бъдещия монарх, т.е. какъв точно фактор или катализатор е за хода на събитията в исторически план? Тя, майката на „бащата на нацията“ (пак там), с която, чрез брака ѝ с граф Анри Бургундски, започва първата португалска династия – Бургундската. Гениалният Фернандо Песоа (Pessoa 1934) опоектизира и митологизира доната Тереза, наричайки я „майка на крале и баба на империи“ (Първа част, Дона Тарежа), което е с особено силно лингвокултурологично внушение. Някак към ролята ѝ на родител на първия португалски крал се примесени изконно вложени в образа на майката разбирания за началото на всяко начало в много широките граници на всяко сътворение въобще – несъзнаваните, несъзнателните или безсъзнателните колективни възприятия, митологемата, архетипният модел, онова дълбоко заложено ниво, онази ирационална същност, която не се дължи на личния опит, а се наследява от предците. Карл Густав Юнг, който в аналитичната психология прокарва път за изследването на архетипите като обобщено-образни схеми, пронизващи световната история, формирайки човешките възприятия и мислене, установява много тясна връзка между архетипа и митологията, според която митологията съхранява в себе си архетипите. Може би така би дошло и обяснението за противопоставянето, толкова явно, за неразрешените майчини комплекси, които се прикрепят към корелацията между фигурите на доната Тереза и дон Афонсо Енрикеш – извън политическите и управленски противоречия между майка и син. Според Юнг, „макар че фигурата на майката във фолклора е повече или по-малко универсална, нейният образ се променя забележимо, когато се появява в индивидуалната психика. [...] Т. е. всички влияния, които се оказват върху децата, не идват от самата майка, а по-скоро от архетипа, който се проектира в нея и който ѝ придава митологически произход, авторитет и нуминозност. Етиологичните и травматични въздействия, предизвикани от майката, трябва да бъдат разделени на две групи: първо, такива, които съответстват на чертите на характера или на нагласите, които майката има в момента, и, второ, други, свързани с черти, които майката само изглежда, че притежава, а в действителност те се състоят от повече или по-малко фантастични (т. е. архетипни) проекции от страна на детето“ (Юнг 2016: 51 – 52).

Защо дон Афонсо Енрикеш в крайна сметка се изправя срещу майка си в политически, управленски, социален и междуличностен план, превръщайки взаимоотношенията им често в една митологизирана представа за отделянето и налагането в тогавашна Европа на независимата португалска монархия? Кога и как фактите се обвиват с онзи приказен ореол и стават мит?

Според Маслова (2001), която от гледна точка на лингвокултурологията изследва и митологизираните езикови единици, е впечатляващо как хората сме

подвластни на архетипите и митологемите до такава степен, до каквато въобще не можем да допуснем, т.е. според нея съвременният човек не разбира или не иска да разбере, при всички претенции за рационалност и научна обоснова-ност, доколко всъщност е под въздействие на ирационалното.

В представите за генезиса на португалската нация остава увековечена като повратен момент посочената „свръхбитка“ на син срещу майка и се фиксират лингвокултуремите „първият португалски владетел“ и „майката на първия португалски владетел“, отвеждащи към множеството дълбоки пластове на културно-историческия и идентичностен смисъл за бъдните поколения: „Едно събитие от огромно значение в процеса на постигане на независимост е бунтът на дон Афонсо Енрикеш срещу управлението на графиня дон Тереза и граф дон Фернао Переш де Трава“, казва Жозе Ермано Сарайва (Saraiva 1993: 61).

Овдовялата дон Тереза и споменатият дон Фернао Переш де Трава по това време са във връзка. Връзка, толкова подозрителна и неприемлива за португалската аристокрация заради загубите, които биха произтекли за графството от потенциалния брак между графинята и галисийския благородник, че я карат да се надигне срещу подобен съюз – в него се крие явната заплаха управлението да попадне в чужди ръце. Синът на дон Тереза, Афонсо Енрикеш – дали просто в плен на ревността заради новия мъж в живота на майка му, дали вече воден от всеотдайната вяра в автономното развитие на графството или от амбицията да запази непокътнатото онова, което му се полага по наследство – е активно приобщен към бунта и по такъв начин тръгва срещу собствената си плът и кръв. Войските на двете фракции се срещат на 24 юни 1128 г. „на полето при Сао Мамеде, близо до замъка Гимарайш“ и галисийците били разбити. Ерудитите от Гимарайш спорят за мястото на този значим исторически факт, който действително е преломен момент за формирането на нацията“ (Saraiva 1993: 61).

Сред различните хипотези, които локализируют сблъсъка по редица показатели и исторически референции – сред тях отметки на големи летописци като Фернао Лопеш и други – се откроява едно интересно твърдение, че има вероятност изобщо да не е ставало дума за битка в прекия смисъл на думата, а за рицарски турнир. Сарайва привежда като доказателство, че в скорошна карта на Военните картографски служби може да се открие топонимът „Полето на турнира“ и изтъква как „този топоним предполага, че срещата при Сао Мамеде не е била военнополово сражение, а дуел със строги правила между претендентите. От особен интерес е, че тъкмо идеята за турнир, а не за битка, съвпада със средновековните разкази. Събитието бележи първата крачка към независимостта спрямо претенциите на дон Тереза да включи португалския регион в планираното от нея Галисийско кралство. Безспорно е, че самият дон Афонсо Енрикеш смятал победата си при Сао Мамеде за решителен миг в изключителната си политическа кариера“ (Saraiva 1993: 62).

При всички положения се касае за решаване на сериозен проблем с управлението на графството, което от този момент нататък е в ръцете на дон Афонсо Енрикеш. Дона Тереза и нейните приближени изцяло биват отстранени, а събитието остава да битува през вековете като легендарната история за победата на син над майка – с всевъзможни интерпретации на отношенията майка-син-владетел, с последващите митологизации и художествени претворявания в различните изкуства.

Самият Песоа (Pessoa 1934), отреждайки на дон Афонсо Енрикеш важно и първопроходно място в списъка за възхвала на знаменателните дела на португалските владетели, покорители и победители, го нарича „баща“ и „рицар“. Вследствие на показания пред света пример за непоколебимост пред зова на повелителския дълг го моли да даде на португалците от идващите поколения за тежките им мигове „благословията като меч и меча като благословия“ (Първа част, Дон Афонсо Енрикеш), затвърждавайки във възприятата векове по-късно тази полубожествена и най-почитана страна на архетипната представа за владетеля като свръхчовек, бдящ над своя народ завинаги, дори и отвъд смъртта си.

БИБЛИОГРАФИЯ

Киркова 2021: Киркова, В. *Относно голия бразилски индианец*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. // **Kirkova 2021:** Kirkova, V. *Otnosno goliya brazilski indianets*. Sofiya: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“.

Маслова 2001: Маслова, В. *Лингвокултурология*. Москва: Издателският център „Академия“. // **Maslova 2001:** Maslova, V. *Lingvokul'turologiya*. Moskva: Izdatel'skiy tsentr „Akademiya“.

<https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php> 26.11.2021.

Юнг 1999: Юнг, К. Г. *Архетиповете и колективното несъзнавано*. Плевен: ЕА. // **Yung 1999:** Yung, K. G. *Arhetipovete i kolektivnoto nesaznavano*. Pleven: EA.

Menezes 2007: Menezes, A. D. *O português que nos pariu*. Porto: Civilização editora.

Pessoa 1934: Pessoa, F. *Mensagem*. Lisboa: Parceria António Maria Pereira.

<<https://www.cultuga.com.br/fernando-pessoa-livros-pdf>> 24.08.2022.

Saraiva 1993: Saraiva, J. H. *História de Portugal*. Lisboa: Publicações Europa-América.